

články

Michael Kocáb

K UKONČENÍ ODCHODU SOVĚTSKÝCH VOJSK Z ÚZEMÍ ČSFR

(Zpráva komise FS ČSFR pro dohled na odsun sovětských vojsk)

Okupace Československa Sovětskou armádou a z ní vyplývající politické, ideologické, ekonomické a kulturní vměšování sovětské moci do našich vnitřních věcí se definitivně staly minulostí. Neuvěřitelné se stalo skutečností. Radost z tohoto aktu zadostiučinění je umocněna faktem, že k němu došlo ne proti vůli sovětské vlády, ale v souladu s jejím usnesením, které označilo vstup armád Varšavské smlouvy na naše území v roce 1968 za politicky chybný krok. Posiluje to naději, že temné svazky zemí bývalého východního bloku minulých 45 let se podaří transformovat na dobré sousedské vztahy, plně respektující státní suverenitu a právo na vlastní politickou, společenskou a kulturní orientaci.

Během 16měsíční práce na přípravě odchodu sovětských vojsk z československého území si naše parlamentní komise při častých setkáních se sovětskými představiteli uvědomovala, jak rozdílné názory na současný vývoj v zemích bývalé RVHP panují.

Při oficiální návštěvě delegace FS ČSFR v čele s Alexandrem Dubčekem v Nejvyšším sovětu SSSR nám předseda jeho zahraničního výboru například vysvětloval, že otázka odchodu sovětských vojsk je pro něho velmi bolestivá a že ji zásadně chápe v kontextu s osvobozením Československa Rudou armádou v roce 1945. Někteří poslanci výboru pro armádu a bezpečnost považovali smlouvu o odchodu sovětských vojsk za Gorbačovův politický omyl, za neuvážené vyklizování pozic a za vzdávání se bitvy bez boje.

Někteří představitelé Sovětské armády kritizovali neúnosně krátký termín odsunu, který nedává prostor pro jeho organizační a technické zabezpečení a vyřešení řady vážných problémů sociálního charakteru.

Jiní měli tendenci považovat odchod za velkorysé gesto sovětské strany a pokládali naši snahu o uplatňování plných nároků na odškodnění za jakousi nevděčnost.

Většina představitelů Sovětského svazu, se kterými jsme jednali, však souhlasila s politicky realistickými přístupy ministra zahraničních věcí Eduarda Ševardnadzeho a Michaila Gorbačova.

Gorbačov sám napsal 2. února 1990 prezidentu Václavu Havlovi: „Jsem přesvědčen, že mezi námi nejsou rozdíly v pochopení toho, že sovětská vojska musí být úplně stažena z Československa v nejkratších možných termínech. Chápeme a patřičně oceňujeme naléhavost této otázky.“ A dále pokračoval: „Chtěl bych Vás se vší vážností ujistit, že sovětská strana nemá v úmyslu protahovat řešení otázky jejich stažení.“

Komise FS ČSFR pro dohled na odsun sovětských vojsk z Československa si pro svou práci vytyčila tři základní priority. Za první - sledovat řešení technických otázek odsunu a plnění harmonogramu stanoveného zmocněnci obou zemí. Za druhé - účastnit se přípravy dohody o majetkoprávním a finančním vypořádání nároků vyplývajících ze vstupu, bytosti a odsunu sovětských vojsk. Za třetí - usilovat o transformaci politických, kulturních a ekonomických vztahů se Sovětským svazem na novém základě a nepřispívat k další destabilizaci mezi zeměmi bývalého východního bloku.

Vycházeli jsme ze základní úvahy, že současné vedení Sovětské armády, umístěné

na našem území, a zejména prostí vojáci a mladší důstojníci nenesou přímou odpovědnost za to, co se zde stalo před dvaadvaceti lety. Je to nová generace.

Připomínali jsme si, že v Sovětském svazu probíhají také intenzivní demokratické procesy, že i oni se zbavují nánosu stalinsko-brežněvovské zvlůle.

Fakt, že lid Sovětského svazu byl totalitním režimem KSSS drancován a deptán daleko více, než si my umíme představit, nás vnitřně posiloval v předsevzetí, že celou záležitost pojmem velkoryse.

Chtěli jsme zabránit eskalacím negativních emocí ze strany našich lidí vůči odcházejícím sovětským vojákům, které by byly sice pochopitelné, ale obracely by se k nepravým viníkům. Uvědomovali jsme si také, že určitá devastace životního prostředí je průvodním znakem všech vojenských operací a že se jí nevyhne ani Sovětská, ani jakákoli jiná armáda. To je ale samozřejmě neomlouvá. Pochopili jsme, že jedině Sovětský svaz ekonomicky prosperující a plně integrovaný do evropského společenství může přispívat ke stabilizaci světového politického vývoje.

Dovolte mi, abych vás nyní seznámil se zprávou parlamentní komise k ukončení odchodu sovětských vojsk z našeho území.

Parlamentní komise pro dohled na odsun sovětských vojsk byla vytvořena na základě usnesení Federálního shromáždění čj. 35 schváleného na 6. společné schůzi sněmoven dne 20. září 1990.

Při plnění úkolů uložených citovaným usnesením komise úzce spolupracovala s příslušnými federálními ministerstvy, zejména s ministerstvem obrany, zahraničních věcí, financí, kontroly, federálními a republikovými orgány pro životní prostředí a se zmocněnci vlád ČSFR a SSSR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk.

Údaje a informace předkládané uvedenými ministerstvy potvrdily kontrolní výjezdy komise do míst, odkud byla sovětská vojska stahována, a jednání s místními úřady a zástupci politických stran.

Ve své činnosti komise navázala na zkušenosti získané předcházející parlamentní komisí a sledovala řešení již dříve zjištěných nedostatků.

Při sledování a hodnocení odsunu sovětských vojsk komise došla k těmto důležitým závěrům:

1. Postup, podmínky a realizace odsunu sovětských vojsk z ČSFR

Odsun sovětských jednotek, osob, techniky a materiálových zásob proběhl dle harmonogramu zpracovaného experty obou stran. Po dohodě se sovětským velením došlo ke zvýšení objemu odsouvaných vojsk v druhé etapě a k jejímu ukončení v předstihu.

V průběhu třetí etapy byl odsunut zbytek vojsk a dne 25. 6. 1991 zmocněnci vlád ČSFR a SSSR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk podepsali protokol o ukončení pobytu sovětských vojsk na území Československa.

Sovětská vojska se přepravovala zejména po železnici. Celkem bylo využito 825 vlaků o 20 265 železničních vozech a dalších 11 088 železničních vozů bylo přepraveno v dílčích transportech pravidelnými nákladními vlaky. K zabezpečení odchodu sovětských vojsk byla využívána pravidelná železniční doprava z Československa do Sovětského svazu. V rámci silniční dopravy bylo přesunuto v 27 kolonách 1709 vozidel. Letecká přeprava zahrnovala 15 přeletů organizovaných útvarů letectva i přepravu osob, převážně rodinných příslušníků velení sovětských vojsk.

V průběhu odsunu nedošlo k vážnějším událostem a incidentům, s výjimkou výbuchu munice při přípravě odsunu tanku v Bohosudově dne 8. ledna 1991, při němž zahynulo 17 příslušníků sovětských vojsk, a havárie vrtulníku při přeletu do

Sovětského svazu v blízkosti Prievidze dne 20. května 1991, při níž zahynuli 4 sovětské vojáci. Českoslovenští občané při těchto událostech zraněni nebyli.

V návaznosti na odsun vojsk bylo organizováno přebírání uvolňovaných objektů. Většina objektů v hodnotě cca 2,3 mld. Kčs byla předána do užívání civilnímu sektoru. Československá armáda v souladu s doporučením parlamentní komise zabezpečovala časově limitované střežení, pyrotechnický a chemický průzkum převzatých objektů. Stav objektů předávaných sovětskou stranou byl v mnoha případech špatný a vyžadoval okamžité provedení oprav, na něž vláda ČSFR vyčlenila částku 80 mil. Kčs v roce 1990 a 90 mil. Kčs v roce 1991. Rovněž bylo vyhověno doporučení parlamentní komise.

Při prohlídkách přebíraných areálů byly zjištěny cca 3 tisíce objektů svépomocně vybudovaných z prostředků sovětských vojsk v rozporu s československými normami. Část z nich, cca 250, vzhledem k jejich technicko-ekologické závadnosti, již byla řešena.

2. Řešení majetkoprávních, ekologických a finančních otázek

Dohoda ze dne 25. února 1990 vyřešila termín odchodu sovětských vojsk, ale z časových důvodů nemohla upravit související majetkoprávní otázky. Omezila se v tomto směru na konstatování, že československá strana poskytne sovětské straně režim fakticky existující v době jejího uzavření a vyřešení majetkoprávních otázek odložila na budoucí mezinárodní dohody.

Komise byla průběžně informována o opatřeních vlády Československa v této oblasti a její členové se aktivně účastnili všech mezistátních jednání o budoucí smlouvě.

V měsících listopadu 1990 a v květnu 1991 proběhla tři kola jednání expertních skupin, jejichž výsledkem je návrh dohody, která představuje vyvážený kompromis, přijatelný pro obě strany. Zejména obsahuje závazek sovětské strany uhradit všechny prokázané škody způsobené sovětskými vojsky na pronajatých objektech, v ekologii a v dalších oblastech. Uzavřením této dohody bude umožněno mj. odškodnění osob poškozených v období od 21. 8. 1968 do 18. 10. 1968, které dosud nebylo mezi ČSFR a SSSR smluvně upraveno. Členové komise, zúčastnění na jednání expertních skupin, vytvořili pro čs. delegaci důležité politické zázemí a výrazně ovlivnili postoj sovětské delegace, což bylo pro dosažení shody názorů na projednávané otázky rozhodující.

Vláda ČSFR schválila postup čs. delegace usnesením č. 372 ze dne 13. června 1991.

V druhé polovině července 1991 lze očekávat závěrečné kolo rozhovorů a podpis dohody o majetkovém a finančním vyrovnání. Dohodě se sovětskou stranou by přispělo poskytnutí humanitární pomoci formou dodávky montovaných domků a jiných stavebních dodávek ve výši 1 mil. Kčs, která by na připravovanou dohodu nebyla vázána. Komise doporučuje FS požádat vládu ČSFR o poskytnutí této humanitární pomoci.

Komise sledovala řešení ekologických problémů, kde se postupuje podle metodiky schválené zmocněnci vlád ČSFR a SSSR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk, jejíž platnost bude prodloužena přijetím připravované dohody.

Ekologické průzkumy jsou prováděny vybranými organizacemi v jednotlivých lokalitách pobytu sovětských vojsk. Dále probíhají komplexní šetření všech možných druhů ekologických škod, která jsou organizována územními odbory ministerstva životního prostředí ČR a Slovenskou komisí životního prostředí. O každé lokalitě je sepsován podrobný protokol o zjištěných škodách podepsaný experty obou stran. Pouze u necelých 9 procent lokalit nebyly zjištěny žádné ekologické škody. Jako nejzávažnější se ukázalo znečištění podzemních vod a půdy. Vysoký stupeň kontaminace podzemních vod byl zjištěn zejména v prostorách letišť Hradčany a Boží

Dar a velkoskladů pohonných hmot, kde ropné produkty ve volné fázi na hladině podzemní vody dosahovaly výšky až několika desítek centimetrů.

K provedení hydrogeologických průzkumů a částečnému odstranění okamžitých dopadů odchodu sovětských vojsk v oblasti ekologie uvolnila vláda ČSFR v roce 1990 částku 70 mil. Kčs a v roce 1991 částku 110 mil. Kčs. Dle poznatků komise požadavky republik, měst a obcí nejsou zcela pokryty. Požaduje se dalších cca 60 mil. Kčs. Bylo by vhodné, aby se na finančním krytí ekologických škod podílely rozpočty obou republik. Tyto částky budou zahrnuty do požadavku čs. strany na náhradu škod.

Rízení o náhradách škod a pohledávek vzniklých na majetku a zdraví čs. občanů a organizací bylo zmocněnci vlád ČSFR a SSSR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk prováděno v souladu s čl. 3 Dohody z 26. 2. 1990. Za rok 1990 a 1. pololetí 1991 bylo oznámeno zmocněncům vlád 712 nových škodních událostí v důsledku pobytu sovětských vojsk. V 561 případech zmocněnci vlád rozhodli o náhradách v částce 10,5 mil. Kčs pro ČSFR a 1,9 mil. Kčs pro SSSR. 357 škod bylo vypořádáno mimo rozhodnutí zmocněnců vlád v souladu s Občanským zákoníkem, především dobrovolnou úhradou. Škody byly posuzovány podle čs. právního řádu, na základě výsledků šetření policie, prokuratury a státní pojišťovny. K dnešnímu dni zůstává v řešení 310 škodních událostí, u nichž je upřesňován právní základ věci a výše škody. Dále je posuzováno 53 pohledávek čs. organizací v částce celkem 40,5 mil. Kčs.

Zmocněnci vlád posoudili stav řešení a pohledávek, ujednotili přehled o nich a postoupili je k dalšímu řízení čs.-sovětské komisi.

Parlamentní komise obdržela k prošetření doposud 36 žádostí čs. občanů o odškodnění. Sedmnáct žádostí se týká škod způsobených v období od 21. 8. do 18. 10. 1968, jejichž řešení spadá pod čl. 6 Dohody z 26. 2. 1990 a jež bude možno na sovětské straně vymáhat po podepsání dohody o majetkovém a finančním vyrovnání. Osm žádostí bylo uhrzeno v souladu s tehdy platným čs. právním řádem, u 10 žádostí je upřesňován právní základ věci.

S definitivním odchodem sovětských vojsk, včetně ukončení činnosti zmocněnce vlády SSSR pro záležitosti odchodu sovětských vojsk a jeho aparátu, vznikla možnost jistého vakua v řešení majetkových a finančních otázek. Z uvedeného důvodu komise považuje za nezbytné urychleně podepsat a schválit dohodu o majetkovém a finančním vyrovnání.

3. Některé kontakty s poslanci Nejvyššího sovětu SSSR

Kontaktů byla během minulého období celá řada. Několikrát jsme byli v Moskvě, několikrát se jednalo na našem území. Upozorním jen na poslední setkání.

S cílem ujasnit stanovisko sovětského parlamentu se v polovině ledna 1991 uskutečnilo setkání se skupinou poslanců Nejvyššího sovětu SSSR vedenou předsedou branně bezpečnostního výboru L. V. Šatalinem. Při těchto jednáních sovětská delegace uznala chybnost rozhodnutí o vstupu a pobytu vojsk na území ČSFR a vyjádřila odhodlání přispět ke spravedlivému vyrovnání. Zároveň sovětská delegace uznala, že ze sovětského majetku, který nechala sovětská vojska v ČSFR, se mají uhradit jimi způsobené škody. Sovětská parlamentní delegace přislíbila v tomto smyslu napomoci k dosažení dohody o majetkovém a finančním vyrovnání.

Závěrem mi dovoluji, abych za parlamentní komisi poděkoval těm, kteří k odsunu sovětských vojsk z Československa svou obětavou prací přispěli.

Chtěl bych poděkovat především prezidentu V. Havlovi, ministru zahraničí J. Dienstbierovi a ministru obrany L. Dobrovskému za urychlenou přípravu Dohody mezi vládami ČSFR a SSSR o odchodu sovětských vojsk z území Československa, podepsanou dne 26. 2. 1990 v Moskvě.

Dále bych chtěl poděkovat zmocněnci vlády ČSFR pro odchod sovětských vojsk z Československa, generálporučíku Ducháčkovi, náčelníku úřadu zmocněnce vlády, generálmajoru Nadovičovi a jeho spolupracovníkům, pracovníkům ministerstev obrany, zahraničních věcí, vnitra, dopravy, financí, kontroly a federálním a republikovým orgánům pro životní prostředí, našim vojákům a policistům, pracovníkům obecních a městských zastupitelstev, všem členům parlamentní komise pro dohled nad odsunem sovětských vojsk v čele s vedoucími výjezdových skupin - poslancem Sychrou, Haškem, Kužilkem a Chýlkem, který má na starosti subkomisi pro odškodnění postižených na zdraví a na životě -, poslancům FS ČSFR v čele s A. Dubčekem, vládám ČSFR, ČR, SR, přičemž speciálně bych chtěl poděkovat všem československým občanům, kteří ačkoliv si vojenskou okupací tolik vytrpěli, přesto v sobě našli dostatek síly, aby se dokázali se sovětskými vojáky rozloučit korektně a bez projevů negativních emocí.

Chtěl bych nám všem popřát, abychom si těžce nabytou svobodu a státní suverenitu co nejdéle udrželi. Pokud možno navždy.